

до підготовки фольклористів, який вимагає подальшого дослідження, є аналіз змістово-проблемної складової дисциплін фольклористичного циклу.

Література:

1. **Зязюн І.А.** Естетичні засади розвитку особистості // Мистецтво у розвитку особистості: Монографія / За ред., передмова та післямова Н.Г. Ничкало. – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – 224 с. С.14-36.
2. **Кирилюк О.С.** Світоглядні категорії граничних підстав в універсальних вимірах культури. – Монографія. – [Текст] – / Дев'яносто років Національній академії наук України. / До восьмидесятиріччя Володимира Іларіоновича Шинкарука / Олександр Сергійович Кирилюк. – Одеса: Центр гуманітарної освіти НАН України. Одеський філіал, 2008. – 416 с.
3. **Лобас В.Х.** Українська і зарубіжна культура: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2000. – 224 с.
4. **Лотман Ю.М.** Несколько мыслей о типологии культур // Избранные статьи: В 3-х т.: Статьи по семиотике и типологии культур. – Т. 1. – Таллин; «Александра», 1992. – 479 с.
5. **Петров М.К.** Язык, знак, культура. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1991. – 328 с.
6. **Рудницька О.П.** Педагогіка: загальна та мистецька. – Навчальний посібник. – К.: ТОВ «Інтерпроф», 2002. – 270 с.
7. **Рудницька О.П.** Педагогіка: загальна та мистецька: Навч. посібн. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
8. **Смікал В.О.** Роль мистецтва у формуванні світоглядної культури особистості // Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя: Психолого-педагогічні науки. Ч. 3. – Ніжин, 1999. – С. 25-28.
9. **Ступарик Б.М.** Національна школа: витоки, становлення: Навч.-метод. посіб. – К., 1998. – 336 с.
10. **Філіпчук Г.Г.** Українська етнокультура у змісті національної загальної та педагогічної освіти. – Чернівці, 1996. – 322 с.

УДК 378.22: 615.851

Федій О.А.

ЕСТЕТОТЕРАПІЯ МИСТЕЦЬКИМИ ЗАСОБАМИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПЕДАГОГА

В статті розглядаються особливості використання сучасних арт-терапевтичних технологій формування гармонічних, творчих взаємозв'язків людини з навколишнім світом у професійній підготовці спеціалістів педагогічних професій.

Ключевые слова: естетотерапія, арт-терапія, професійне образование, педагогічна діяльність, творчий потенціал особистості.

Стратегічна ідея освіти ХХІ століття спрямована на виховання людини гуманістичного типу, вільної та самодостатньої. Водночас освітній процес ускладнюється характерним для постіндустріального суспільства антикатарсисним фоном, що створюється численними неконтрольованими чинниками інформаційного, соціально-економічного, політичного, культурно-екологічного та інших напрямів. Своєрідною протидією такому негативу є *естетотерапевтична освіченість* сучасного педагога, що будується на засадах філософії, етики, естетики, психології, психотерапії та особистісно орієнтованої освітньої парадигми.

Нині естетичному контексту психолого-педагогічної підготовки педагога належить визначна роль. По-перше, естетичне є одним із засобів якісного вдосконалення людської природи: естетичне виховання є невід'ємною складовою загального виховання людини, яке спрямоване на формування певної моделі її ставлення до світу. По-друге, сьогодні естетичне набуває особливого функціонального значення в життєдіяльності людини. Через свою унікальну *саногенну* (зцілюючу, оздоровчу) функцію воно надає їй можливість відновлення єдиної картини світу, чим повертає до стану психологічної стійкості (М. Кіященко). Тому проблема естетотерапевтичної підготовки педагога потребує науково-практичного вирішення.

Здійснений нами філософсько-онтологічний аналіз основних складових естетичної системи Всесвіту дозволив виділити основні видові групи естетотерапії за критерієм основного засобу впливу: види естетотерапії природними, соціальними та мистецькими засобами. Особливий інтерес педагогічної науки з точки зору масштабності та ефективності гармонізуючого впливу на учасників

педагогічного процесу викликають естетотерапевтичні можливості різних мистецтв у їх загально визнаному зв'язку із емоційно-чуттєвим, естетичним компонентом структури особистості. Тому важливого значення набуває вивчення психолого-педагогічного потенціалу провідних мистецьких засобів та видів естетотерапії, а також особливостей її адаптації у професійній підготовці педагога до естетотерапевтичної діяльності в освітньому просторі.

Характерною ознакою сучасних видів естетотерапії засобами мистецтва є їх достатня теоретико-практична розробленість у порівнянні з іншими видами естетотерапії. Це пов'язане з давніми філософсько-історичними, психолого-педагогічними традиціями використання мистецтва як потужного виховного засобу впливу на особистість. Перші спроби створення теоретико-практичних засад використання музичного мистецтва з корекційно-виховною метою були здійснені ще за часів Давньої Греції. Деякі види естетотерапії мистецтвом сьогодні мають самостійний статус психотерапевтичної науки: існують окремі школи арт-терапії, музикотерапії, бібліотерапії, танцювальної терапії, фототерапії тощо. Розглянемо ці новітні у психолого-педагогічному контексті професійної підготовки педагога види мистецької естетотерапії.

Музикотерапія. Перші спроби наукового пояснення цього феномена музичного мистецтва з'являються у XVII ст., а широкі експериментальні дослідження проводяться лише у XIX ст.. Нині музикотерапія визнана в багатьох країнах і вважається одним із найефективніших видів корекційно-розвивального впливу на особистість (Р. Блаво, О. Ворожцова, Д. Кемпбелл, І. Мамайчук, З. Матейова, А. Менегетті, В. Мясіщев, В. Петрушин, Г. Побережна, С. Шабутін, С. Шушарджан, С. Швабе та ін.). Дослідники виділяють три музикотерапевтичні школи: *шведська* (основне завдання вбачається у виявленні негативних переживань через музичний психорезонанс); *американська* (ідея психоаналізу: під час сеансу пацієнт пригадує ситуації, які травмували його; доведення стану пацієнта до катарсисного розрядження); *німецька* (основний тезис – психофізична єдність людини, на цій основі проводять лікування в комплексі: ураховують фізичний, емоційний, комунікативний та органічно регулятивний аспекти) [7, с. 15-17]. Педагогічна ефективність усіх шкіл та напрямів музикотерапії виправдовується такими естетотерапевтичними цілями: естетизація та гармонізація педагогічно-корекційного середовища; сприяння розвитку комунікативності; розвиток творчої уяви та фантазії; релаксація психологічного тону; розвиток емоційної сфери; розвиток почуття колективізму; розвиток естетичних потреб.

Певний інтерес з боку професійної педагогічної освіти викликає ідея музично-раціональної терапії (В. Петрушин) як сукупності прийомів та методів, спрямованих на розширення і збагачення спектра доступних людині переживань та формування такого світогляду, який допомагає їй бути здоровою та щасливою. Через музику може активізуватися захисний механізм перетворення негативних почуттів болю, гніву, страху, агресії у їх вираження в соціально прийнятній формі у процесі творчості. Музикотерапія існує у двох основних формах: рецептивній та активній. Активна музикотерапія – це активна музична терапевтична діяльність: відтворення, фантазування, імпровізація за допомогою людського голосу та музичних інструментів. Рецептивна форма музикотерапії передбачає процес сприйняття музики з терапевтичною метою. Особливу ефективність цей вид естетотерапії отримує при його комплексному застосуванні з іншими видами терапії. Наприклад, у поєднанні з арт-терапією. У 20-х роках XX століття у м. Відні був створений та діє й сьогодні Інститут музичної графіки, який має свій музей та журнал. Уперше запровадив інтеграцію музикотерапії у загальну психотерапію засновник названого інституту – О. Райнер.

Бібліотерапія як керівництво читанням – «процес лікувально-педагогічний або психагогічний. Цим терміном позначають психотерапію через перевиховання» [8, с. 61]. На сучасному етапі розвитку психолого-педагогічної науки бібліотерапія вважається самостійною галуззю наукового знання та практичної діяльності. Вона обумовлена тенденцією до гуманізації всіх сфер життєдіяльності людини та розвитком таких перспективних методологічних підходів у науці, як антропоцентристський, гомеостатичний, синергетичний тощо. Бібліотерапевтична діяльність увібрала в себе потенціал соціології, психології та педагогіки читання, по суті, перетворилася на міждисциплінарну галузь знань. За В. Мясіщевим, методика бібліотерапії є складним поєднанням книгознавства, психології та психотерапії. Бібліотерапію можна віднести й до традиційної психотерапії мистецтвом [8, с. 60]. Проведені Ю. Дрешер та Т. Ключенко систематизація та узагальнення різноманітних підходів до розуміння бібліотерапії («рецептурний», «мотиваційний», «педагогічний»), осмислення тенденцій прогнозування її (бібліотерапії) розвитку дозволили сформулювати таке визначення: бібліотерапія – це наука про закономірності, механізми, способи збереження та укріплення фізичного та духовного здоров'я, цілісності особистості в несприятливих умовах засобом синтезування ситуацій читання спеціально підібраної літератури [3].

Бібліотерапевтичний напрям з'явився наприкінці XIX століття, засновниками цієї

психотерапевтичної школи були М. Рубакін та І. Дядьківський (1836 р.). Значну увагу дослідженню сприйняття художніх текстів в основному приділяли фахівці в галузі загальної та педагогічної психіатрії (В. Невський, А. Гайворонський, А. Нечаєв, А. Мазурський, М. Рубакін та ін.). За кордоном проводяться теоретичні та прикладні дослідження в галузі бібліотерапії (Р. Ріордан, Л. Вільсон, К. Шродес, Дж. Пардек, Дж. Кал-Хоун та інші), створюються спеціальні списки та покажчики літератури для бібліотерапевтів, що супроводжуються пояснювальними записками щодо передбачуваного ефекту від впливу конкретного твору [9]. Теорія та практика бібліотерапії ще й досі не розроблені в достатній мірі. Проте цілюща дія книги на людину вже широко використовується педагогами. Читання книг може компенсувати брак власного досвіду та власних переживань: людина опосередковано опановує досвід соціалізації через емоційно-естетичне переживання долі героїв творів.

Визначені бібліотерапевтичні принципи підбору книг: ступінь доступності викладу (або ступінь складності книги); герой книги має бути зрозумілим читачеві; максимальна схожість ситуації у книзі та ситуації, у якій знаходиться читач. У ході бібліотерапії людина може вести читацький щоденник. Аналіз записів нерідко розкриває процес суб'єктивної інтерпретації художніх творів і може бути використаний з діагностичною метою. При роботі з дітьми можна використовувати методи «читацьких малюнків», «читацьких розповідей», драматизації прочитаних історій тощо. Активно використовувалися зазначені методи в педагогічній діяльності відомих педагогів: А. Макаренка, В. Сороки-Росинського, В. Сухомлинського тощо.

Досвід вітчизняної й зарубіжної психотерапії, накопичений методичний арсенал дозволяє виділити в бібліотерапевтичній роботі з читачами 4 напрями:

- проблемну бібліотерапію (орієнтована на читача, що відчуває труднощі спілкування з близькими, значущими для нього людьми),
- ситуаційну бібліотерапію (головний перетворюючий ефект будується за рахунок динаміки сюжету, його основних колізій: піддрунтям роботи й тут є людські переживання (стрес, фрустрація, конфлікт і криза);
- ігрову бібліотерапію (окремий вид психологічної роботи, в основі якої лежить літературний твір: московський психотерапевт Д. Соколов пропонує цікаву форму розвитку дитячих душ – казкотерапію; як варіант ігрової бібліотерапії – драматизацію літературних творів у групі);
- бібліотерапію на засадах структурного аналізу (психологи структурно-аналітичного напрямку Е. Берн, М. Джеймс, Г. Харрис та ін. розглядають людську психіку як сукупність трьох базових егостанів людини, образно названих «батько», «дорослий» та «дитина». Вступаючи у взаємодію з іншими людьми чи об'єктами, особа завжди знаходиться в одному з цих станів. Завдяки процедурній простоті цей метод роботи бібліотерапевта може скоригувати окремі вади характеру читача, усунути негативні установки, особистісні переживання тощо).

Танцювальна терапія як поняття та як цілеспрямована форма лікування зародилася у США у 1940-х рр. У 1966 р. була створена ADTA (American Dance Therapy Association) – американська асоціація танцювальної терапії, яка підтримує та поширює високий професійний стандарт у танцювально-психотерапевтичній професії. У 1979 р. тодішній президент ADTA Ю. Бані запропонувала визначення танцювальної терапії – «це психотерапевтичне використання танцю та руху як процесу, що сприяє інтеграції емоційного та фізичного стану особистості» [2, с. 17]. Нині танцювальна терапія активно розповсюджується у світі, проте основні наукові розробки все ще здійснюються у США. Розвиток сучасної хореотерапії пов'язують з іменами чотирьох професійних танцюристок, представниць танцю модерн: Л. Еспенак, М. Уайтхауз, М. Чейз, Т. Шуп та ін. Свій практичний танцювальний досвід вони комбінували з теоретичним вивченням суміжних дисциплін – педагогіки, психології, медицини, філософії та релігії, прагнучи знайти можливості їх гармонійного поєднання.

Методологічною основою танцювальної терапії як інтегративного сучасного арт-терапевтичного явища стають екзистенціональна та східна філософія, численні психологічні вчення. Серед таких найбільш значущими для теорії танцювальної терапії вважаються науковий доробок З. Фрейда (учення про невербальне самовираження через використання тіла у психотерапії) та його послідовника В. Райха (поєднання невербального психоаналізу з фізичною мускульною лінією); біоенергетична теорія О. Лоуена про єдність духовного та тілесного у людському «Я»; учення А. Адлера про агресивний інстинкт людини та її самодостатність й керованість почуттів; теорія «активної уяви» («Active Imagination») та терапевтичного ефекту творчої дії К. Юнга; гуманістична психологія К. Роджерса, зокрема його ідеї про унікальність індивідуального та свободу самовираження дитини; гештальт-психологія Ф. Перлза та її провідний принцип «тут й зараз»; теорія індивідуальної тілесної моделі людини П. Шильдера тощо [2, с. 23-29].

Хореотерапія може розглядатися як напрям арт-терапії, складовий елемент музикотерапії, різновид терапії фізичною активністю. Основні завдання, що розв'язують при використанні хореотерапії: зайнятість, підвищення рухової активності; комунікативний тренінг та організація соціотерапевтичного спілкування; отримання діагностичного матеріалу для аналізу та самопізнання; «розкріпачення» та зростання людини. Форми взаємодії учасників при хореотерапії обираються в залежності від корекційної мети: індивідуальна форма виконання танцювальних вправ; дует; тріо, квартет; групова; масова. Особливого значення та ефекту набуває хореотерапія народним танцем [6] та хореотерапія класичним танцем за рахунок високої естетизації, гармонії і можливості для виконавця реалізувати в них принципи демократичності та індивідуальності виконання.

У методі «формокорекційної ритмопластики» (розроблений Р. Чураєвим та Т. Чураєвою) дослідники синтезували ідеї тілесно-орієнтованої техніки, арт-терапії, східної філософії, духовної практики та казкотерапії [4, с. 365-380]. В основу методу покладена ідея природної схильності людини до ритмічності та гармонії у формах та рухах. Автори доводять, що відчуття та усвідомлення власного ритму пробуджує в людини творчість. Основною метою занять з формокорекційної ритмопластики є відтворення природного для людини почуття цілісності та гармонії. Тому вважаємо цей вид терапевтичного впливу на особистість складовою естетотерапії. Формокорекційна ритмопластика – метод формування цілісного самовідчуття та уявлень про Всесвіт шляхом створення гармонійних форм, як внутрішніх, так і зовнішніх: терапія відбувається за допомогою гімнастики та ліплення, тобто роботи з формою. Дитина ніби «ліпить сама себе» та предмети навколишнього світу. Цікавий приклад пропонують самі автори методики – програма «Відображення». В основу програми закладений принцип еволюції: від світу мінералів – до світу рослин – до тваринного світу – і до світу людей. Образи та символи кожного світу використовують у метадативній гімнастиці й ліпленні. Структура програми має п'ять модулів: підготовчий модуль; геологічний модуль; ботанічний модуль; зоологічний модуль; заключний модуль – людина. Кожний модуль закінчується спонтанним танцем, що символізує триумф пізнання окремих світів та перехід на наступний крок еволюційної спіралі.

Фототерапія вважається одним із новітніх напрямів розвитку естетотерапії мистецькими засобами на сучасному етапі, незважаючи на досить тривалий період існування самого мистецтва фотографії. У 1970 р. у США та Канаді психотерапевти вперше почали використовувати фотографію як інструмент у психологічному консультуванні. Це своєрідний засіб самовираження, самопізнання, соціалізації та емоційно-чуттєвого виховання людини (О. Копитін). Психологією мистецтва фотографія розглядається як явище, наділене естетотерапевтичним, за своєю суттю, привілеєм «допомагати людині вивчати себе, розширювати й зберігати свій досвід, обмінюватися життєво необхідними повідомленнями» [1]. Ідея використання фотографії в педагогіці має своє коріння у класичному дидактичному принципі наочності (Я. Коменський та ін.), проте терапевтичний ефект фотографії залишається сьогодні практично поза увагою педагогів-практиків. Водночас терапевтичний ефект фотографії привертає до себе увагу тих представників різних психотерапевтичних напрямків, які намагаються пояснити психокорекційний, психопрофілактичний та розвивальний вплив фотографії на особистість: М. Бурно, розглядає фотографію як одну з форм терапії творчим самовираженням; Й. Кук, Дж. Лей, Дж. Паузі пропонують використовувати фотографію в контексті ігрової та ігрової сімейної терапії; авторські програми О. Копитіна трактують фототерапію як комплексну багатофункціональну терапію мистецтвом. Автор підкреслює ефект, що «зберігає здоров'я» в лікувально-корекційному впливі фотографії на особистість, починаючи з 3-4 річного віку та закінчуючи похилим віком [5]. Основним змістом фототерапії є створення та/або сприймання фотографічних образів, яке доповнюється обговоренням та різними видами творчої діяльності (образотворча діяльність, рух та танці, драматизація, художній опис тощо).

Саме «технізоване» мистецтво фотографії багатогранне (інтегрує в собі різні види творчої діяльності). Сьогодні цей вид мистецтва отримує додаткові технічні можливості розвитку в комп'ютерному форматі, який стає досить доступним дітям та молоді й широко використовується в освітньому просторі сучасної школи. Фотографія як самостійний вид мистецтва, що використовується в сучасному психолого-педагогічному процесі, це: самопрезентація людини – представлення себе в певному образі реальній або уявній аудиторії; своєрідний міні-спектакль; інструмент для дослідження тілесного образу «Я»; потужний психолого-педагогічний механізм забезпечення естетотерапевтичного ефекту в педагогічному процесі. Окремий цілющий ефект роботи з фотографією – нарративний, або описовий: супроводження показу фото певною розповіддю. Фотографію можна розглядати як гру: вибір-гра з реальністю та її візуальним відображенням, комбінування, створення сюрреальності тощо. Оскільки фототерапія – це візуальне мистецтво, то цілком імовірно представити його складовою арт-терапії. У складі арт-терапії фототерапія виступає як діагностуючий, розвивальний або психопрофілактичний прийом. Його можна порівняти з ефектом

слухання улюбленої казки, очікуваним спілкуванням з батьками, друзями, учителями, цікавим заняттям, грою тощо.

Таким чином представлена характеристика стану розробленості провідних видів сучасної естетотерапії мистецькими засобами створює підґрунтя щодо змістової алгоритмізації *навчання педагогів естетотерапії, яку ми представляємо у семиступеневому форматі*. А саме: 1) актуалізація педагогічного потенціалу окремого засобу естетотерапії в контексті традиційної педагогіки; 2) ознайомлення з психотерапевтичними техніками основних наукових шкіл; 3) відпрацювання визначених програмою курсу технік роботи з окремим мистецьким засобом естетотерапії; 4) формулювання провідних психолого-педагогічних ідей у кожній психотерапевтичній практиці; 5) моделювання основних шляхів реалізації психолого-педагогічного потенціалу засобу естетотерапії в поле педагогічного процесу; 6) визначення перспективних моделей педагогізації психотерапевтичних практик у індивідуальній професійній діяльності педагога; 7) участь педагогів в науково-практичних проектах-презентаціях.

До подальших напрямів дослідження естетотерапевтичної підготовки педагогів відносимо обґрунтування концепції естетотерапевтичної компетентності сучасної особистості та дидактичні засади створення структурно-функціональних моделей естетотерапії в полі профільної мистецької освіти.

Література

1. *Арнхейм Р.* Новые очерки по психологии искусства / Р. Арнхейм. - [Електр. ресурс]. – Режим доступу :<http://psy-creation.pp.net.ua/load/15-1-0-11>.
2. *Грєнлюнд Э.* Танцевальная терапия. Теория, методика, практика / Э. Грєнлюнд, Н. Ю. Оганесян. – СПб. : Речь, 2004. – 288 с.
3. *Дрешер Ю. Н.* Современная концепция подготовки специалиста-библиотерапевта / Ю. Н. Дрешер. – М.: Медицина, 2003. – 248 с.
4. *Зинкевич-Евстигнеева Т. Д.* Практикум по креативной терапии / Т. Д. Зинкевич-Евстигнеева, Т. М. Грабенко. – СПб. : Речь, 2001. – 400 с.
5. *Копытин А. И.* Тренинг по фототерапии / А. И. Копытин. – СПб. : Речь, 2003. – 96 с.
6. *Назарова Л. Д.* Фольклорная арт-терапия / Л. Д. Назарова. – СПб. : Речь, 2002. – 240 с.
7. *Петрушин В. И.* Музыкальная психотерапия : теория и практика / В. И. Петрушин. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 176 с.
8. *Психотерапевтическая энциклопедия* / [общ. ред. Б. Д. Карвасарского]. – СПб. : Питер, 1999. – 752 с.
9. *Calhoun G.* Enhancing self-perceptation through bibliotherapy // Adolescence. – 1987. – Vol. 22, № 88. – P. 939 – 943.

УДК 378.015.311:316.723:[784]

Сулаєва Н. В.

РОЗВИТОК ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В НЕФОРМАЛЬНИХ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧИХ КОЛЕКТИВАХ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

В статье рассматриваются актуальные вопросы развития духовной культуры будущего учителя. Обосновывается целесообразность участия студентов высших педагогических учреждений в неформальных художественно-творческих коллективах, в которых создаются благоприятные условия для реализации эффективных путей и подходов к решению проблемы формирования высокодуховной личности.

Ключевые слова: *духовная культура, неформальное образование, художественно-творческие коллективы.*

У час швидкоплинних змін у суспільстві проблема духовності молодого покоління набуває все більшої значущості. Це обумовлено тим, що у дорослого співтовариства, яке знаходиться в постійному прагненні до досягнення певного матеріального рівня, не вистачає часу, а можливо й бажання, замислитися над справжніми вартостями людського буття. В результаті спостерігаємо за девальвацією духовних цінностей, деформаційними зрушеннями в сфері духовного світу, що призводить до зростання цинізму, егоїзму, грубості. Вихід із такого стану можливий лише за умови проведення цілеспрямованої роботи з формування особистості. На цьому наголошується в державній